BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA YOZUV KO‘NIKMASINI SHAKLLANTIRISHDA QO‘L MOTORIKASINI RIVOJLANTIRUVCHI KREATIV O‘YIN TEXNOLOGIYALARINING O‘RNI

O‘roqova Gulnoza Baxtiyor qizi
Toshkent Amaliy fanlar universiteti
e-mail: gulnozaoroqova161@gmail.com
Telefon nomer: +998 94 363 98 00

Annotatsiya. Ushbu tezisda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida yozuv ko‘nikmasini shakllantirishda qo‘l mayda motorikasini rivojlantiruvchi kreativ o‘yin texnologiyalarining pedagogik imkoniyatlari yoritilgan. Xamir, qum, ip, barmoq bo‘yoqlari va tabiiy materiallar bilan bajariladigan mashqlarning harflarni yozish tezligi, chiziqqa rioya qilish va yozuv paytidagi charchoqqa ta’siri tahlil qilingan. Pedagogik tajriba natijalari an’anaviy mashg‘ulotlar bilan solishtirilib, o‘yin texnologiyalarining samaradorligi asoslab berilgan.

Abstract. The article examines the role of creative play-based technologies that develop fine motor skills in teaching handwriting to primary school pupils. Activities with dough, sand, string and finger paints improved letter-writing speed, line accuracy and motivation, and reduced hand fatigue compared with traditional drills.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, yozuvga o‘rgatish, mayda motorika, o‘yin texnologiyalari, kreativ yondashuv, savod o‘rgatish.

1. KIRISH

Yozuv insoniyat madaniyatining eng muhim yutuqlaridan biri bo‘lib, bolaning o‘qish, fikrlash va o‘z fikrini ifodalash qobiliyatini shakllantiruvchi asosiy vositadir. Boshlang‘ich sinfda yozuvga o‘rgatish jarayoni bola uchun nafaqat yangi ko‘nikma, balki butun maktab hayotidagi muvaffaqiyatning poydevori hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonuni va davlat ta’lim standartlarida ham boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining savodxonligini oshirish, ularda ijodiy fikrlashni rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan.

Amaliyotda esa 1-sinfga kelgan bolalarning katta qismida qo‘l kaftidagi mayda mushaklar yetarli darajada rivojlanmaganligi kuzatiladi. Natijada o‘quvchi qalamni noto‘g‘ri ushlaydi, harf elementlarini bir xil bosim bilan chiza olmaydi, qisqa vaqt yozgandayoq qo‘li charchaydi va yozuvga nisbatan salbiy munosabat paydo bo‘ladi. An’anaviy usulda bolaga ko‘p marta bir xil harfni takrorlatish bu muammoni hal etmaydi, aksincha, zerikish va qiziqishning susayishiga olib keladi.

Pedagogika va psixologiya fanida qo‘l harakati va nutq, tafakkur rivojlanishi o‘rtasidagi bog‘liqlik uzoq vaqtdan beri e’tirof etib kelinadi. L.S. Vygotskiy bolaning aqliy rivojlanishida faoliyat va o‘yinning yetakchi rolini ta’kidlagan; M. Montessori esa bolaning qo‘li orqali o‘rganishini, ya’ni sensor tajribaning bilim shakllanishidagi ahamiyatini asoslab bergan. V.A. Suxomlinskiy ham bola aql-zakovatining manbai uning barmoqlari uchida ekanligini qayta-qayta uqtirgan. Shunga qaramay, mayda motorikani yozuvga tayyorlashning kreativ o‘yin shakllari boshlang‘ich sinf amaliyotida hali tizimli qo‘llanilmayapti.

Tadqiqotning maqsadi – boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida yozuv ko‘nikmasini shakllantirishda qo‘l motorikasini rivojlantiruvchi kreativ o‘yin texnologiyalarining samaradorligini aniqlashdan iborat. Maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: yozuv va mayda motorika o‘rtasidagi bog‘liqlikni nazariy tahlil qilish; yozuvga tayyorlovchi kreativ o‘yin mashqlari tizimini ishlab chiqish; ularni sinovdan o‘tkazib, an’anaviy usul bilan solishtirish; amaliy tavsiyalar berish.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, unda mayda motorikani rivojlantirish alohida, yakka mashqlar to‘plami sifatida emas, balki yozuv darsining uzviy qismi, ya’ni bolaning o‘yin faoliyati bilan

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

bog‘langan tizim sifatida ko‘rib chiqiladi. Amaliy ahamiyati esa ishlab chiqilgan mashqlardan har bir boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi qo‘shimcha moliyaviy xarajatsiz, oddiy va arzon materiallar yordamida foydalanishi mumkinligi bilan belgilanadi. Bundan tashqari, taklif etilgan yondashuv ta’limda inklyuzivlikni ta’minlashga ham xizmat qiladi: qo‘l harakatlari sust rivojlangan yoki yozuvdan qo‘rqadigan o‘quvchilar o‘yin muhitida o‘z imkoniyatlarini erkin namoyon eta oladi.

2. METODLAR

Tadqiqot pedagogik tajriba-sinov usulida, ikki guruh ishtirokida o‘tkazildi. Tajriba 8 hafta davom etdi. Unda 1-sinfning ikki parallel sinfidan jami 60 nafar o‘quvchi (7 yoshli) ishtirok etdi: 30 nafari tajriba guruhini, 30 nafari nazorat guruhini tashkil qildi. Guruhlar tarkibi jinsi, yoshi va dastlabki yozuv darajasi bo‘yicha o‘zaro yaqin tanlandi. Barcha o‘quvchilarning ota-onalaridan tadqiqotda ishtirok etish uchun rozilik olindi.

Nazorat guruhida yozuv darslari amaldagi dastur va darslik asosida, an’anaviy shaklda – namunaga qarab chizish va harflarni takrorlash orqali olib borildi. Tajriba guruhida esa har bir yozuv darsining boshida haftasiga uch marta 10–12 daqiqalik «yozuvga qo‘l tayyorlash» bloki o‘tkazildi. Blok quyidagi kreativ mashqlardan iborat edi:

– «Harf-xamir»: plastilin yoki tuz xamiridan harf va uning elementlarini yasash;
– «Qum daftar»: laganga solingan qum yoki manka ustida barmoq bilan harf chizish;
– «Ipdan harf»: rangli ip, shnur yoki sim yordamida harf shaklini yasash;
– «Barmoq yo‘llari»: barmoq bo‘yoqlari bilan to‘lqin, aylana va qiya chiziqlar chizish;
– «Qisqich va munchoq»: mayda buyumlarni qisqich yoki ikki barmoq bilan ko‘chirish, munchoq ilish.

Natijalar to‘rtta ko‘rsatkich bo‘yicha baholandi: (1) bir daqiqada yozilgan harflar soni; (2) harflarning ish chizig‘iga rioya qilish foizi; (3) besh daqiqalik yozuvdan keyingi qo‘l charchog‘i (o‘qituvchi kuzatuvi asosida 1 dan 5 gacha ball); (4) yozuv mashg‘ulotlariga qiziqish darajasi (rasmli so‘rovnoma asosida, foizda). O‘lchovlar tajribadan oldin va keyin o‘tkazildi. Ma’lumotlar o‘rtacha arifmetik qiymat va foiz ko‘rsatkichlari yordamida qayta ishlandi.

3. NATIJALAR

Tajribadan oldin ikkala guruhning ko‘rsatkichlari bir-biridan deyarli farq qilmadi, bu esa guruhlarning boshlang‘ich holati tengligini ko‘rsatadi. Sakkiz haftadan so‘ng tajriba guruhida barcha ko‘rsatkichlar nazorat guruhiga nisbatan sezilarli yaxshilandi. Natijalar 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval. Tajriba va nazorat guruhlari ko‘rsatkichlari

Ko‘rsatkich	Tajriba (boshida)	Tajriba (oxirida)	Nazorat (boshida)	Nazorat (oxirida)
Yozuv tezligi (harf/daqiqa)	9,4	15,8	9,6	12,1
Chiziqqa rioya (%)	48	79	49	61
Qo‘l charchog‘i (1–5 ball)	3,6	2,2	3,5	3,0
Yozuvga qiziqish (%)	52	88	51	63

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, tajriba guruhida yozuv tezligi o‘rtacha 6,4 harfga, nazorat guruhida esa 2,5 harfga oshgan. Harflarni chiziqqa to‘g‘ri joylashtirish ko‘rsatkichi tajriba guruhida 31 foiz bandga, nazorat guruhida 12 foiz bandga yaxshilangan. Qo‘l charchog‘i bali tajriba guruhida 1,4 ballga pasaygan, nazorat guruhida bu pasayish atigi 0,5 ballni tashkil etgan. Eng yorqin farq yozuvga qiziqish ko‘rsatkichida kuzatildi: tajriba guruhida u 52 foizdan 88 foizgacha ko‘tarilgan.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Kuzatuvlar shuni ko‘rsatdiki, tajriba guruhi o‘quvchilari qalamni uch barmoq bilan to‘g‘ri ushlashni tezroq o‘zlashtirdi, harf elementlarini (qiya chiziq, yarim oval, ilmoq) ravon va uzilishsiz chizishga o‘tdi. Shuningdek, ular daftarga yozishdan oldin harf shaklini «qo‘lda his qilganlari» bois, harflarni almashtirib yozish holatlari kamaydi.

4. MUHOKAMA

Olingan natijalar qo‘l mayda motorikasi yozuv ko‘nikmasining asosiy shartlaridan biri ekanligi haqidagi ilmiy qarashlarni tasdiqlaydi. Yozuv murakkab jarayon bo‘lib, unda ko‘rish, eshitish, xotira va qo‘l harakatlari uyg‘un ishlaydi. Agar qo‘l mushaklari tayyor bo‘lmasa, bola butun e’tiborini qalamni boshqarishga sarflaydi va yozilayotgan so‘zning mazmuniga e’tibor bera olmaydi. Mayda motorikani o‘yin orqali oldindan rivojlantirish bu yukni kamaytiradi va o‘quvchiga yozuvning mazmun tomoniga o‘tish imkonini beradi.

Kreativ o‘yin texnologiyalarining afzalligi shundaki, ular bolaning tabiiy faoliyati – o‘ynash, yasash, tasavvur qilish orqali ko‘nikmani shakllantiradi. Xamirdan harf yasagan bola uning shaklini uch o‘lchamda his qiladi, qumda chizgan bola esa xato qilsa, uni darrov, qo‘rquvsiz tuzatishi mumkin. Daftarda xato qilishdan qo‘rqish ko‘p o‘quvchilarda yozuvga nisbatan salbiy munosabatni keltirib chiqaradi; o‘yin muhiti esa bu to‘siqni olib tashlaydi. Qiziqish ko‘rsatkichining keskin oshishi shu bilan izohlanadi.

Shu bilan birga, tadqiqotning cheklovlarini ham e’tiborga olish zarur. Tajriba nisbatan kichik tanlanmada va qisqa muddatda o‘tkazildi, shu sababli natijalarni barcha maktablarga mutlaq umumlashtirib bo‘lmaydi. Kelgusida katta tanlanmada, uzoq muddatli kuzatuv va o‘quvchilarning keyingi sinflardagi yozma nutqi bilan bog‘lab o‘rganish maqsadga muvofiq.

Amaliyot uchun quyidagi tavsiyalarni berish mumkin: yozuv darsi oldidan qisqa (10–12 daqiqalik) qo‘l tayyorlash blokini odat tusiga kiritish; materiallarni arzon va ona tabiat bilan bog‘liq (qum, don, barg, xamir) tanlash; mashqlarni bolaning yosh xususiyatiga qarab murakkablashtirib borish; ota-onalarni uy sharoitida oddiy o‘yinlar orqali jarayonga jalb qilish; o‘quvchining har bir muvaffaqiyatini rag‘batlantirish.

Alohida ta’kidlash joizki, o‘yin texnologiyalarining samaradorligi o‘qituvchining tayyorgarligiga ham bog‘liq. O‘qituvchi har bir mashqning maqsadini aniq belgilashi, bolalar faoliyatini kuzatib borishi va ularning shaxsiy sur’atini hisobga olishi lozim. Bir bola xamirdan harfni darrov yasasa, boshqasiga ko‘proq vaqt va yordam kerak bo‘ladi. Shu sababli mashqlarni guruh, juftlik va yakka shakllarda almashtirib turish, o‘quvchilarga o‘z ishini tanlash imkonini berish tavsiya etiladi. Sinfda «Harflar ko‘rgazmasi» tashkil etish, o‘quvchilarning yasagan harflaridan hikoya tuzish kabi ijodiy topshiriqlar yozuvni nutq va tasavvur bilan bog‘lab, o‘rganilgan ko‘nikmani mustahkamlaydi.

Shuningdek, ota-onalar bilan hamkorlik jarayonning muhim qismi hisoblanadi. Oilada bola bilan birga non xamiri yoyish, sabzavot ajratish, rasm chizish, qog‘ozdan buyum yasash kabi kundalik mashg‘ulotlar ham mayda motorikani rivojlantiradi. Shuning uchun o‘qituvchi ota-onalar uchun qisqa va tushunarli metodik tavsiyalar tayyorlab, ularni yig‘ilishlar yoki ijtimoiy tarmoqlardagi ota-onalar guruhlari orqali yetkazib turishi foydali bo‘ladi.

5. XULOSA

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, qo‘l motorikasini rivojlantiruvchi kreativ o‘yin texnologiyalari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida yozuv ko‘nikmasini shakllantirishning samarali vositasi hisoblanadi. Ular yozuv tezligi va sifatini oshiradi, qo‘l charchog‘ini kamaytiradi va eng muhimi, bolada yozuvga barqaror qiziqish uyg‘otadi. Yozuvga o‘rgatish jarayonining ahamiyati faqat chiroyli yozuvni shakllantirish bilan cheklanmaydi: u bolaning fikrlash, o‘z-o‘zini ifodalash va ijodiy salohiyatini

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

ochishning birinchi bosqichidir. Shu bois boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari o‘z faoliyatida kreativ o‘yin texnologiyalaridan muntazam foydalanishi maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son.
2. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge: Harvard University Press, 1978.
3. Montessori M. The Absorbent Mind. – New York: Holt, Rinehart and Winston, 1967.
4. Suxomlinskiy V.A. Bolalarga yuragimni baxshida etaman. – Toshkent: O‘qituvchi.
5. Berninger V.W., et al. Early development of language by hand: composing, reading, listening, and speaking connections // Developmental Neuropsychology, 2006, 29(1), pp. 61–92.
6. Rahmonov S., Hamroyeva M. Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.